

Multikulturalizm - Qərb fəlsəfi fikrinə özünə yer tapmış mədəniyyətlərin müxtəlifliyi və çoxçalarlılığı mənasında işlənilir. Fəridə Cəbrayilovanın fikrinə müasir Azərbaycan mədəniyyətinin təhlili göstərir ki, problemə siyasi-fəlsəfi yanaşma iki səviyyədə özünü göstərməlidir: o, yəni multikulturalizm dünyanı və onun mədəniyyətini anlamalıdır. Azərbaycanda müxtəlif mədəniyyətlər, şüur tipləri mövcuddur. Bütün müasir mədəniyyətlər kimi, Azərbaycan mədəniyyəti vətəndaş cəmiyyəti şəraitində multikultural xarakter daşıyır. Qloballaşma və hüquqi dövlət quruculuğu bütün mədəniyyətlərdə multikultural xüsusiyyət yaradır. Mədəniyyətin milliyyəti ilə yanaşı, multikulturalizm də bu sahəyə daxil olur, bu isə keçmişə, mənəvi, mənəvi irsə, tarixə yeni baxışlarla yanaşmağı tələb edir. Kütləvi şüurda özünəməxsusluq dedikdə

R.Aslanova multikulturalizmin müasir qloballaşma və demokratiqləşmə dövründəki vəziyyətindən bəhs edərək göstərir ki, "multikulturalizm" konsepsiyası qloballaşma, müasir dünyada baş verən mədəni universalizasiya və unifikasiya meyillərinə əks olaraq mədəni müxtəlifliyin ifadəsi olan bütün fenomenlərin (dil, din, adət-ənənə, sənət və s.) mühafizə və qayğısını bəşər mədəniyyətində harmoniyanın əsas şərti hesab edir. Uzun illər nümayiş etdirilən biganəlik mövqeyi tədricən yerli-lokal, immiqrant mədəniyyətlərinə diqqət və qayğının beynəlxalq qurumlar səviyyəsində dəstək alınmasına qədər təkamül etmişdir. Müəllif diqqətə çatdırır ki, Qərbdə mədəniyyətin texniki-texnoloji aspektinin inkişafı, onun bütün dünyaya yayılaraq texnosivilizasiya kimi təzahür etməsi biz bilir ki, mədəniyyətin "məhvi, sonu, qürub fəlsəfəsi" kimi konsepsiyaların ortaya gəlməsini haqlı olaraq şərtləndirmişdir. Bu, başa düşülən, dərk edilmiş bir narahatlıq idi və bu istiqamət modernləşmə dalğasında bir daha aktuallaşdı. Elmi tələqqisi ilə, maddi bolluqla, mənəvi kasadlıq və "qıtlıq" arasındakı uçurum genişləndikcə, elmin özünə də şübhə ilə yanaşan irrasionaliz-

mövcuddur. K.Qasimovanın göstərdiyi kimi Azərbaycanda müxtəlif parلاق və milli-mənəvi və konfessional özəlliklərini hərtərəfli şəkildə inkişaf etdirmək imkanına malik olduqları kimi, başqa mədəniyyətdən də istifadə etmək imkanına malikdirlər. Bu mənada Azərbaycan hüquqi-millət dövlət olmaqla yanaşı, həm də, qloballaşdırıcı dövlətdir. Azərbaycanda multikulturalizmin yaranmasında və inkişafında müasirləşmə və azərbaycançılıq ideologiyası əsas rol oynamışdır. Əsas qayəsini milli, dünyəvilik, sosial ədalət, demokratiya, milli tərəqqi təşkil edən azərbaycançılıq ölkəmizdə multikulturalizmi, Azərbaycanı özünə vətən seçmiş bütün millətlərin və etnik qrupların vəhdət halında, dostluq, əmin-amanlıq şəraitində yaşadığı mədəniyyətlərinin inkişaf etdiyi ümumi talelərini əks etdirən mənəvi fenomendir. Azərbaycançılıq ümumi universal ruhi-mənəvi əhəmiyyəti haqqında R.Aslanovanın fikirləri diqqətləyiqdir.

Yalnız torpağımızda yaşayan müxtəlif etnik və dini mənsubiyətli insanlara ünvanlamaqla kifayətlənməyib, coğrafi sərhədə və məkanların ayırdığı, dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızı da bizimlə bir ideya-

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "Vətəndaş cəmiyyəti, hüquqi dövlət quruculuğu" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

Multikulturalizm vətəndaş cəmiyyətinin əsas xüsusiyyətidir

ənənəviliklə bağlılıq, müasirlik dedikdə isə qərbləşmə nəzərdə tutulur.

Professor İ.Məmmədov qlobal mədəniyyətin mənşəcə Amerika mədəniyyəti olduğunu göstərir. O, amerikanizmin qlobal mədəniyyət kimi meydana gəlməsinin səbəblərindən biri kimi ABŞ-ın öz mədəniyyətlərini multikultural mədəniyyət kimi qəbul etdiklərini göstərir. Avropada multikulturalizm ünsürləri gec yarandı. ABŞ-da multikulturalizmin inkişafda əhəmiyyətini yaxşı anladılar. Qloballaşma və demokratiqləşmə sayəsində multikulturalizm ümumi xarakter kəsb edir. Məlumdur ki, mədəni birlik mədəniyyətin sosial həyatının bütün tərəflərini əhatə etməkdədir.

Multikulturalizm - mədəni müxtəliflik bütün bəşəriyyəti düşündürən problemə çevrilmişdir. Qərb tədqiqatçısı S.Xantinqton "Sivilizasiyaların toqquşması" əsərində multikulturalizm məsələsinə də toxunaraq yazır: "Soyuq müharibə"dən sonra dünyada insanlar arasındakı ən mühüm fərqlər, nə siyasi, nə iqtisadi, nə də ideoloji fərqlərdir. Bunlar mədəni fərqlər və müxtəlifliklərdir. İnsanlar ən sadə suala cavab istəyirlər: "Biz kimik?" sualını din, dil, tarix, dəyərlər, adət-ənənələr - yeni mədəniyyət anlayışı ilə cavablandırırırlar. Yalnız "kim" olduğunu biləndən, müəyyənləşdirəndən sonra hər bir xalq yaşayış siyasətini müəyyənləşdirməyə başlayır...

Hüquqi dövlət quruculuğu prosesində vətəndaş cəmiyyətinin təşəkkülü zamanı mədəniyyətdə mədəni-millət identik, mədəni özünəməxsusluq və multikulturalizm arasında qarşılıqlı təsir güclənir.

mə meyilli mövqelər çoxalmağa başladı.

R.Aslanova mədəniyyətin etnik, milli və bəşəri səviyyələrinin formalaşmasında mədəni xüsusiyyət və amillərin oxşarlığının mühüm rol oynadığını göstərir. "Mədəniyyətin differensiyası gedişində dil, din, sənət, siyasi-mədəni təsisatlar və s. kimi identiklik nümunələrindən biri, sistem yaradıcı faktor qismində, konkret etnik birliyi başqasına münasibətdə təşkilatlandırıcı qüvvə rolunda çıxış edir. Bu və ya digər amilin rolu və əhəmiyyəti əsasən nisbi xarakter daşıyır. Etnik mədəniyyətin hansısa bir xüsusiyyəti, başqa mədəniyyətdə bunun olmamasına rəğmən müxtəliflik və fərqliliyin əsas göstəricisi olur. Bu fərqli xüsusiyyət tarix boyu yalnız mədəniyyətlərin təbii mahiyyət əlaməti kimi deyil, onları ayıran ziddiyyət, qarşıdurma, özgəlik kimi başa düşülmüşdür".

Politoloqlar, o cümlədən, Rəsim Quliyev və Fəridə Cəbrayilova multikulturalizmdə iki əsas cəhətə diqqət yetirirlər: 1. Mədəniyyətin inkişafında fərqlilik əsas amilə çevrilir; 2. Mədəniyyətdə pərxatlıq dağılır. Sosial-mədəni paradigmatların əvəzlənməsi prosesi baş verir. Mədəniyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsi böyük mədəni innovasiyaların inkişafına səbəb olur.

Müasir Azərbaycan Respublikası milli hüquqi dövlət quruculuğunda uğurlar qazanan bir ölkə kimi regional qloballaşma parلاق nümunə hesab edilir. Bütün millətlərin və milli azlıqların bərabər hüquq əldə olunduğu multikulturalizmin inkişaf etdiyi Azərbaycanda millətlərin və milli azlıqların mədəniyyətləri arasında dialoq azadlığı

fəlsəfi, mədəni məkanda bütövləşdirən qüvvə də məhz azərbaycançılıq ideologiyasıdır. Azərbaycançılıq cəmiyyətimizin sosial-mədəni və siyasi nizamlanmasının, insanların mənəvi səfərbərliyi və vəhdətinin başlıca amilidir.

İctimai varlığın meyl və istiqamətlərini müəyyən edən ideologiya olmadan cəmiyyət "ideya boşluğuna" yuvarlana, nəticədə, tənzümlə uğraya bilər. İdeologiya elə ümumi, ruhi-mənəvi təməldir ki, onsuz heç bir mədəniyyət və sivilizasiya mövcud ola bilməz. Azərbaycançılığın məfkurəsi və dəyəri bundadır ki, onun ətrafında ölkəmizdə yaşayan bütün xalqlar, milli-etnik qrup və azlıqlar birləşir, "azərbaycanlı" adlanırlar.

Torpağımız çox qədimdən ən müxtəlif xalqların və mədəniyyətlərin vətəni olmuşdur. Azərbaycan dövlətinə, tarixinə və coğrafiyasına onların sürəkli sadiqliyi və mənsubluğu, bünövrədən bütün dünya üçün açıq olan mənəvi-mədəni dəyərlərimizin mahiyyətindən intişar tapmışdır. Azərbaycanın və azərbaycançılığın əzəməti bu müqəddəs diyarı öz vətəni hesab edən və onun adı ilə adlanmaqdan qürur duyan bütün insanların maddi və mənəvi gücündə qüdrətindədir. Bu səbəbdən də azərbaycançılığın ortağ dəyər və sərvətlərə dayaq olaraq doğuraçağı potensialın təsir və miqyasını az-çox təsəvvür edəndə, yalnız xoş məram və niyyətlə sevinənlər deyil, narahatlıq duyanlar da həmişə olmuşdur. Azərbaycanda multikulturalizmin yaranması xalqın özünün tolerantlığı, demokratiyikliyi, açıqlığı ilə bağlı amildir: xalqımızın tarixi kökləri taleyin hökmü ilə bütün dünyaya səpələnmiş

ümumtürk etnosuna gedib çıxır. Bununla yanaşı, coğrafi və geosiyasi baxımdan həmişə bütün dünyaya açıq olmuş, ən müxtəlif mədəniyyətlər arasında sintez-qovşaq missiyasını daşımışdır.

Bütün bu cəhətlər Azərbaycanı çoxmillətli, çoxdilli, multikultural, demokratik ölkəyə çevirmişdir. Azərbaycanın multikultural keyfiyyətləri bütün dünyada etiraf edilir. Bu mənada, rus tədqiqatçısı Y.Jdanovun fikirləri ölkəmizdə multikulturalizmin inkişafı barədə ümumi təsəvvürləri ifadə edir: planetdə başqa elə bir bölgə yoxdur ki, buradakı kimi onlarla xalq çox uzun müddətə və birlikdə yaşamış olsun. Bu füsunkar çoxçalarlılıq bütün bəşəriyyətin dəyərli xəzinəsi hesab oluna bilər. Yəqin buna görədir ki, bu ölkənin ictimai-elmi fikri millətlərarası münasibətlər, əməkdaşlıq və qarşılıqlı anlaşma probleminə dünyanın diqqətini bu qədər cəmləşdirməyə çalışır. Azərbaycanın tarixi təcürbəsi bu baxımdan dəyərli və intehəsizdir.

Azərbaycanda multikulturalizmin inkişafına ümumdünya marağını sübut edən dəlillərdən biri də yaxınlarda multikulturalizmə həsr edilmiş "Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumu"nun keçirilməsi, ən əsası isə demokratik tolerant, multikultural bir ölkə kimi Azərbaycanın BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının qeyri-daimi üzvü seçilməsidir. Azərbaycanın multikultural ölkəyə çevrilməsində Ulu Öndər Heydər Əliyev və Onun layiqli davamçısı, ölkə Prezidenti İlham Əliyevin xidmətləri əvəzsizdir.

Akademik R.Mehdiyev ölkəmizi multikultural bir məkana çevirən

azərbaycançılıq ideologiyası yaratmış və inkişaf etdirmişdir. O, Ulu Öndər Heydər Əliyevin göstərdiyi fəaliyyət haqqında deyir: "Xalqımızın tarixi keçmişinin, günümüzün reallıqlarını, ümumillət psixoloji yönümlərimizi, mentalitetimizi, adət-ənənələrimizi, sivil beynəlxalq təcrübəni nəzərə alan, Azərbaycanın sintetik, yeniliklərə açıq, konstruktiv rol oynayan ideoloji inkişaf konsepsiyası kimi azərbaycançılıq ideologiyasının yaranması və yayılması müstəqillik illərində Heydər Əliyevin məqsədyönlü fəaliyyətinin nəticəsi olmuşdur". Azərbaycanda multikulturalizm üzrə tədqiqatçı-professor R.Aslanovanın qeyd etdiyi kimi, ölkəmizdə bir ailə kimi vahid tarixi tale, genetik-etnik yaddaş və münasibətlərin daşıyıcısı olan xalqlar: talışlar, ləzgilər, avarlar, kürdlər, tatarlar və başqaları özlərini azərbaycanlı adlandırırırlar. Bu xalqların mənəvi yaddaşı tarix boyu zərdüştlikdən başlamış dünyanın bütün əsas dinlərinin ən ulvi, bəşəri dəyərləri ilə daim zənginləşmişdir və mədəniyyət və əzəmətin çoxsaylı nümunələrini miras qoymuşdur. Tarixin bütün dövrlərində özünün rəngarəng tərkibli olması ilə fərqlənən Azərbaycanda bu müxtəlifliyin etnik-millət mənəvləri mövcuddur. Diyarımızda yaşayan onlarla etnik-dini birliklərin qarşılıqlı münasibəti və mədəniyyəti, folklor, dialekt, adət, məişət tərtibi, inam sistemi və s. müxtəlifliyin vəhdətini müəyyənləşdirmişdir.

Vahid Ömərov,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru